

Ігор Грабець, перший заступник прокурора Київської області
Національна академія прокуратури України

СУБ'ЄКТИ, ЯКІ ЗАДІЯНІ В РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Ihor Hrabets, first deputy prosecutor of Kyiv oblast
National Academy of the Public Prosecutor's Office of Ukraine

SUBJECTS INVOLVED IN IMPLEMENTATION OF ANTI-CORRUPTION POLICY IN UKRAINE

This article raises issues about struggle with corruption offenses and offenses related to corruption; considering recent changes in Ukrainian anti-corruption legislation the article also proposes a classification of three types of subjects involved in struggle with corruption offenses. It gives the author's analysis of every subject, involved in struggle with corruption, their powers and tasks, and also distinguishes newly established specially authorized subjects. In the article is discussed empowerment of specially authorized subjects to struggle corruption in Ukraine; revised protection guaranteed by state to people who contribute to the detection of corruption offenses. It is also discussed terms of public examination of legal acts considering avoidance of corruption risks in activity of central authorities of Ukraine.

Key words: corruption offenses, offenses related to corruption, specially empowered subjects to fight corruption.

Актуальність теми. В антикорупційному законодавстві України відбулися деякі зміни. Перш за все це стосується розширення переліку спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції та їхніх повноважень.

Згідно раніш діючому антикорупційному законодавству України до суб'єктів, які брали участь у запобіганні, виявленні, припиненні корупційних правопорушень були віднесені: 1) уповноважені підрозділи органів державної влади; 2) місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування; 3) підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості та форми власності, їх посадові та службові особи, а також громадяни, об'єднання громадян за їх згодою¹.

Згідно зі ст. 5 Закону України від 7.04.2011р. «Про засади запобігання та протидії корупції» перелік суб'єктів, які здійснювали заходи щодо запобігання і протидії корупції, був вичерпним, тому інші суб'єкти не могли здійснювати будь-які заходи в цій сфері.

Враховуючи це положення ряд вчених пропонували поділити суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання корупції, на групи.

Стан наукової розробки. Зокрема, В.М. Гаращук, С.В. Ківалов, Є.Л. Стрельцов та інші пропонували суб'єктів уповноважених вживати заходи із запобігання і протидії корупції поділити на три групи:

- суб'єкти із загальними повноваженнями;
- суб'єкти із спеціальними повноваженнями;
- суб'єкти з повноваженнями учасника антикорупційних заходів².

До першої групи суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції, пропонується віднести суб'єктів із загальними повноваженнями, не створених спеціально для безпосередньої боротьби з корупцією, проте уповноважених відповідно до Законів України протидіяти корупції. Серед них: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет міністрів України та Генеральний прокурор України в частині реалізації свого конституційного статусу.

¹ Закон про засади запобігання і протидії корупції 2011 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

² Ківалов, С.В., Стрельцов, Є.Л. (відп. ред.) (2011). Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції». Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення»: науково-практичний коментар. Харків: Одиссей.

До другої групи суб'єктів із спеціальними повноваженнями пропонується віднести спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, які безпосередньо здійснюють заходи щодо запобігання, протидії, виявлення, припинення, розслідування корупційних правопорушень або пов'язаних з ними. Це – Національне антикорупційне бюро України (далі – Національне бюро), Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – Національне агентство), Міністерство внутрішніх справ України, Військова служба правопорядку у Збройних Силах України та органи прокуратури.

До третьої групи суб'єктів, слід віднести суб'єктів, які мають право лише приймати, брати участь у запобіганні і протидії корупції. Це – уповноважені органи державної влади, місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи за їх згодою.

Проте в певних випадках вони мають право здійснювати заходи щодо припинення корупційних правопорушень, сприяти відновленню порушених прав або інтересів держави, фізичних та юридичних осіб, брати участь в інформаційному та науково-дослідному забезпеченні проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції, залучатися до таких заходів. Це органи влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості та форми власності, посадові та службові особи юридичних осіб публічного права, громадяни, об'єднання громадян (за їх згодою).

Така класифікація уточнена, з урахуванням прийняття Законів України від 14.10.2014р. та 12.02.2015р. «Про запобігання корупції», «Про прокуратуру» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» та інших¹. Отже, одним із суб'єктів із загальними повноваженнями запобігання і протидії корупції є Президент України. Враховуючи конституційний статус Президента України, слід зазначити, що в межах повноважень, якими наділений Президент України, він, перш за все, затверджує загальнонаціональні програми, концепції тощо.

Ще 11.09.2006 року Президентом України була схвалена Концепція подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності», одним із напрямків якої визнавалось вдосконалення законодавчого врегулювання питань відповідальності за корупційні правопорушення². Указом ПУ «Про національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки» від 21.10.2011 року № 1001 попередня Концепція втратила чинність³.

Метою будь-якої національної антикорупційної стратегії є зменшення рівня корупції в державі шляхом усунення передумов її виникнення через упровадження превентивних заходів, зміцнення режиму законності, а також формування у суспільстві нетерпимого, негативного ставлення до корупції як суспільно небезпечного явища за допомогою спільних зусиль державних та громадських структур, участю міжнародних організацій.

Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади в Україні який належить до групи суб'єктів протидії корупції із загальними повноваженнями. 07.04.2011, 14.10.2014, 12.02.2015 було прийнято ряд Законів України, які визначали головні засади запобігання і протидії корупції в публічній і приватній сферах суспільних відносин.

Крім цього, Верховна Рада України прийнято Кримінальний кодекс України (далі – КК України) та Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК України), головним покликанням яких став захист інтересів, прав і свобод держави, громадянина та суспільства від кримінальних посягань⁴. До суб'єктів запобігання і протидії корупції із загальними повноваженнями належить також Кабінет міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади.

Діяльність КМУ регламентується Конституцією України, Законами України, іншими нормативно-правовими актами.

Прикладом нормативної координаційної діяльності КМУ є встановлення та зміна структурних

¹ Закон про прокуратуру 2014 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

² Указ про Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» 2006 (Президент України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://www.president.gov.ua/gu/>>.

³ Указ про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки 2011 (Президент України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://www.president.gov.ua/gu/>>.

⁴ Кримінальний кодекс України 2001 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

підрозділів органів виконавчої влади, в тому числі й підрозділів, діяльність яких спрямована на запобігання і протидію корупції.

Одним із новостворених спеціально уповноважених органів у сфері протидії корупції є Національне бюро – державний правоохоронний орган, який здійснює заходи щодо попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень.

Основним завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.

Структура цього органу складається з центрального і 7 територіальних управлінь, які є юридичними особами публічного права. До структури центрального апарату входять більше 10 підрозділів¹. Національне бюро здійснює оперативно-розшукові заходи, досудове розслідування кримінальних правопорушень, заходи щодо розшуку та арешту коштів та іншого майна, які можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації у кримінальних правопорушеннях; міжнародне співробітництво та іншу діяльність у межах компетенції².

Згідно зі ст. 216 КПК України до підслідності детективів Національного бюро віднесено досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 191, 206-², 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 368, 368-², 369, 369-², 410 КК України, якщо наявна хоча б одна з таких умов:

1) злочин вчинено особами, зазначеними у ч.5 ст.216 КПК України;

2) розмір предмета злочину або завданої ним шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на час вчинення злочину (якщо злочин вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого є частка державної або комунальної власності);

3) злочин, передбачений статтею 369, частиною першою статті 369-² КК України, вчинено щодо службової особи, визначеної у частині четвертій статті 18 КК України або у пункті 1 цієї частини ст. 216 КПК України.

Детективи Національного бюро з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень за рішенням Директора Національного бюро та за погодженням із прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури можуть розслідувати кримінальні правопорушення, які віднесені до підслідності інших органів.

Якщо під час розслідування певних злочинів будуть встановлені інші злочини, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування Національним бюро, або в інших випадках передбачених статтею 216 КПК України, вони також можуть бути розслідувані детективами Національного бюро³.

У зв'язку з цим в Генеральній прокуратурі України створена (на правах структурного підрозділу) Спеціалізована антикорупційна прокуратура, на яку покладаються такі функції:

1) здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, яке здійснюється Національним бюро;

2) підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях;

3) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених Законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями⁴.

Особливості організації та діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури передбачені статтею 8-¹ ЗУ «Про прокуратуру»⁵.

З метою забезпечення взаємодії Національного бюро з органами внутрішніх справ, Служби

¹ Закон про національне антикорупційне бюро 2014 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

² Закон про національне антикорупційне бюро 2014 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

⁴ Закон про національне антикорупційне бюро 2014 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

⁵ Закон про прокуратуру 2014 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

безпеки України та іншими правоохоронними органами у штатних розписах центральних апаратів зазначених органів передбачаються посади осіб, до функціональних обов'язків яких входить здійснення взаємодії з Національним бюро¹. Національне бюро також взаємодіє з Національним банком України, Фондом державного майна України, Антимонопольним комітетом України, Національним агентством з питань запобігання корупції, органами Державної прикордонної служби, органами державної податкової і митної служби, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та іншими державними органами.

Крім Національного бюро, до другої групи спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції також належать уповноважені особи Національного агентства, яке є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної антикорупційної політики, є відповідальним перед Верховною Радою України, підконтрольне їй, утворюється та підзвітне Кабінету міністрів України.

До повноважень Національного агентства належать: проведення аналізу стану запобігання та протидії корупції в Україні; формування та реалізація антикорупційної політики, розроблення проектів нормативно-правових актів з цих питань; координація щодо виявлення державними органами, органами місцевого самоврядування корупціогенних ризиків у своїй діяльності та реалізації заходів щодо їх усунення; координація, здійснення аналізу ефективності діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції; здійснення контролю та перевірки декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зберігання та оприлюднення таких декларацій, проведення моніторингу способу життя осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; ведення Єдиного державного реєстру декларацій осіб та Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення; затвердження правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування; здійснення співпраці із особами, які добросовісно повідомляють про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень (викривачі), вжиття заходів щодо їх правового та іншого захисту; інші повноваження, визначені законом².

Можливо слід розширити повноваження Національного агентства з наданням йому права виявлення корупційних ризиків у нормативно-правових актах і проектах законів як це зроблено у Латвії (Бюро із запобігання і боротьби з корупцією Латвії наділено такими повноваженнями).

Відповідно до статті 55 Закону України «Про запобігання корупції» з метою виявлення в чинних нормативно-правових актах та проектах нормативно-правових актів факторів, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень, розроблення рекомендацій стосовно їх усунення проводиться обов'язкова антикорупційна експертиза, яка здійснюється Міністерством юстиції України (антикорупційна експертиза проектів нормативно-правових актів, внесених на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України, здійснюється комітетом Верховної Ради України, до предмета відання якого належить питання боротьби з корупцією).

Обов'язковій антикорупційній експертизі, яка проводиться Міністерством юстиції України, підлягають усі проекти нормативно-правових актів, що вносяться на розгляд Кабінету міністрів України. Для проведення Національним агентством антикорупційної експертизи Кабінет міністрів України надсилає йому проекти усіх нормативно-правових актів.

Національне агентство інформує відповідний комітет Верховної Ради України або Кабінет міністрів України про проведення антикорупційної експертизи відповідного проекту нормативно-правового акта із можливим залученням Громадської ради при Національному агентстві, що є підставою для зупинення процедури його розгляду або прийняття, але на строк не більше десяти днів.

Національне агентство здійснює періодичний перегляд законодавства на наявність у ньому корупціогенних норм та надає Міністерству юстиції України пропозиції щодо включення їх до

¹ Закон про національне антикорупційне бюро 2014 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

² Закон про засади запобігання і протидії корупції 2011 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

плану проведення антикорупційної експертизи¹.

Тому на наш погляд наділенням повноваженням Національного агентства проводити антикорупційну експертизу є логічним кроком на шляху до універсалізації та спрощення процесу виявлення корупційних ризиків в нормативно-правових актах, що не тільки збереже експертну функцію у спеціально створеному для цього органу за його спеціалізацією, а й усуне зайве дублювання та сумніви щодо корупціогенних ризиків.

Статтею 12 Закону України «Про запобігання корупції» також передбачено внесення припису про порушення вимог законодавства щодо етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, інших вимог та обмежень, передбачених законодавчо, який є обов'язковим для виконання упродовж десяти робочих днів з дня його одержання.

Державні органи та органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи зобов'язані надавати запитувані Національним агентством документи чи інформацію упродовж десяти робочих днів з дня одержання запиту.

Законом України від 12 жовтня 2014 року «Про запобігання корупції» Національному агентству надано право складати протоколи про адміністративні правопорушення, віднесені законом до його компетенції, а у разі виявлення ознак іншого корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення затверджувати обґрунтований висновок та надсилати його іншим спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції².

Можуть виникнути питання:

1) що розуміти під «пов'язаним з корупцією правопорушенням» в сенсі адміністративно-деліктного права.

2) як бути у випадку коли Національне агентство помилково надсилає висновок не уповноваженому суб'єкту у сфері протидії корупції.

3) як члени Національного агентства з питань запобігання корупції будуть здійснювати контрольні повноваження відносно найвищих посадових осіб держави, або отримувати від них пояснення з приводу обставин, що можуть свідчити про порушення правил етичної поведінки, якщо вони підпорядковані багатьом з них. 4) яка державна установа буде здійснювати реальний контроль за діяльністю Національного агентства, так як завдання Рахункової палати обмежені виконанням видаткової частини Державного бюджету, а про громадський контроль Громадської ради при Національному агентстві, яка утворюється Кабінетом міністрів України говорити зайве.

Більш дієвий механізм контролю за центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику, на наш погляд, забезпечував би прямий (безпосередній) парламентський контроль як це зазначено у статті 26 Закону України «Про національне антикорупційне бюро», але на жаль такого контролю за діяльністю Національного агентства не передбачено, з урахуванням його статусу та підпорядкованості.

В Україні поки не ще створено ефективну систему моніторингу достовірності даних, що містяться у деклараціях про майно, доходи, видатки і зобов'язання фінансового характеру публічних службовців, функціонує децентралізована система збирання, зберігання, оприлюднення та перевірки таких декларацій.

У разі виявлення фактів несвочасного подачі декларації, недекларування, недостовірних даних в декларації, Національне агентство має повідомити керівнику державного органу, де працює суб'єкт декларування та спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції. Крім того згідно ст.255 Кодексу України про адміністративні правопорушення та ст.13 Закону України «Про запобігання корупції» члени Національного агентства можуть самостійно скласти протокол про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією та направити його до суду³. В іншому випадку втрачаються принципи оперативності, безперервності та економічності адміністративного процесу.

Законом України від 14.10.2014р. № 1700- VII були внесені зміни до КК України, який

¹ Закон про засади запобігання і протидії корупції 2011 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

² Закон про засади запобігання і протидії корупції 2011 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

³ Кодекс України про адміністративні правопорушення 1984 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

доповнено статтею 366-1, якою передбачена кримінальна відповідальність за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації або умисне неподання декларації суб'єктом декларування.

Таким чином, ми можемо констатувати, що законодавцем передано функції органів прокуратури до спеціально створених суб'єктів у сфері протидії корупції. Зокрема, прокуратура позбавлена права складати протоколи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, здійснювати координаційну діяльність з метою виявлення корупціогенних ризиків, вносити в межах компетенції приписи про порушення вимог антикорупційного законодавства тощо - ці повноваження перейшли до Національного агентства. Досудове розслідування корупційних злочинів повинно здійснювати Національне агентство.

Законодавцем дещо розширено компетенцію (повноваження) Національного агентства щодо співпраці із особами, які добросовісно повідомляють про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень. Не зовсім зрозуміло, як буде здійснюватися співпраця із особами, які добросовісно повідомляють про скоєння адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією та як будуть вживатися заходи щодо правового та іншого захисту осіб, у зв'язку з інформуванням, якщо оперативно-розшукової діяльності адміністративним законодавством не передбачено. Не зрозуміло хто і на підставі чого буде надавати оцінку фактам «добросовісного заблудження інформаторів»¹. Законодавством не може бути передбачено заздалегідь обіцяного державного захисту особам, які надали неправдиві данні.

Як бути у випадках, коли повідомлення робиться з метою помсти, неодноразово, систематично, без підтвердження доказами. Тягар доказування повинен лежати на стороні, яка розповсюдила неправдиві відомості про скоєння особою злочину або проступку. У разі наклепу, образи, приниження або звинувачення у злочині ніхто не має права заборонити особі звернутися до суду або органів досудового розслідування. Тому надання державними органами заздалегідь обіцяної переваги одній стороні перед іншою може потягти порушення конституційних принципів рівності або змагальності.

До третьої групи суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції, належать: державні органи; органи влади; місцевого самоврядування; підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості та форми власності, їх посадові та службові особи; посадові та службові особи юридичних осіб публічного права, їх структурних підрозділів; громадяни, об'єднання громадян (за їх згодою).

Разом з тим, як засвідчила практика, незважаючи на створені відповідно підрозділи органів виконавчої влади, основний тягар протидії корупції повинен бути покладено на правоохоронні органи.

Потребує також удосконалення взаємодія з громадськими організаціями у сфері запобігання і протидії корупції.

Згідно зі ст.21 Закону України «Про запобігання корупції» громадськість може проводити, замовляти проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та проектів таких актів². У таких випадках проглядається дублювання експертної діяльності, так як проекти нормативно-правових актів зараз проходять антикорупційну експертизу Міністерством юстиції України або комітетом Верховної Ради України до предмета відання якого належить питання боротьби з корупцією перед їх прийняттям з урахуванням пропозицій та думки громадськості. У разі сумніву у її ґрунтовності виникає запитання хто буде проводити повтору, додаткову або комплексну «громадську антикорупційну експертизу», і як громадськість може одночасно замовляти і проводити або приймати участь у проведенні експертизи.

References

1. *Kodeks Ukraini pro administrativni pravoporushennja 1984* (Verkhovna Rada Ukraini). *Oficijnij sajt Verkhovnoi Radi Ukraini*. <<http://www.rada.gov.ua/>>.
2. *Kriminal'nij kodeks Ukraini 2001* (Verkhovna Rada Ukraini). *Oficijnij sajt Verkhovnoi Radi Ukraini*. <<http://www.rada.gov.ua/>>.
3. *Kriminal'nij procesual'nij kodeks Ukraini 2012* (Verkhovna Rada Ukraini). *Oficijnij sajt Verkhovnoi Radi*

¹ *Закон про засади запобігання і протидії корупції 2011* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

² *Закон про засади запобігання і протидії корупції 2011* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

Ukraini. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

4. Kivalov, S. V., Stel'cov, Ye. L. (vidp. red.) (2011). *Zakon Ukraini «Pro zasadi zapobigannja i protidii korupcii»*. *Zakon Ukraini «Pro vnesennja zmin do dejakikh zakonodavchikh aktiv Ukraini shchodo vidpovidal'nosti za korupcijni pravoporushennja»*: nauково-praktichnij komentar. Kharkiv: Odissej.

5. *Ukaz pro koncepciju podolannja korupcii v Ukraini «Na shljakhu do dobrochesnosti» 2006* (Prezident Ukraini). *Oficijnij sajt Verkhovnoi Radi Ukraini*. <<http://www.president.gov.ua/ru>>.

6. *Ukaz pro Nacional'nu antikorupcijnu strategiju na 2011-2015 roki 2011* (Prezident Ukraini). *Oficijnij sajt Verkhovnoi Radi Ukraini*. <<http://www.president.gov.ua/ru>>.

7. *Zakon pro nacional'ne antikorupcijne bjuro 2014* (Verkhovna Rada Ukraini). *Oficijnij sajt Verkhovnoi Radi Ukraini*. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

8. *Zakon pro prokuraturu 2014* (Verkhovna Rada Ukraini). *Oficijnij sajt Verkhovnoi Radi Ukraini*. <<http://www.rada.gov.ua/>>.

9. *Zakon pro zasadi zapobigannja i protidii korupcii 2011* (Verkhovna Rada Ukraini). *Oficijnij sajt Verkhovnoi Radi Ukraini*. <<http://www.rada.gov.ua/>>.